ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

ZAMONAVIY SHAROITDA INSON SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIY-HUQUQIY JIHATLARI

Ilmiy Rahbar: Sotsiologiya Fanlari Doktori, Professor **N.M.Latipova**
Magistr **Jo'rayeva Shahlo Soatmuratovna**
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20567666

Annotatsiya: Zamonaviy sharoitda inson salohiyatini rivojlantirishning ijtimoiy-huquqiy jihatlari shaxsning davlat va jamiyat oldidagi mas'uliyatini ham oshiradi, chunki ijtimoiy xizmatlardan foydalanish jarayonida o'zaro majburiyatlar tizimi shakllanadi. Ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish orqali insonning hayot sifati darajasi o'sadi, bu esa o'z navbatida inson salohiyatining sifat ko'rsatkichlarini butunlay yangi pog'onaga ko'tarilishiga imkon beradi.
Kalit so'zlar: Tartib, norma, huquq, salohiyat, tamoyi, qonun.

KIRISH

Huquqiy tartibga solish jarayonida ijtimoiy xizmatlarning universalligi va hamma uchun ochiqligi tamoyillari inson salohiyatini cheklab qo'yuvchi to'siqlarni bartaraf etishning eng samarali yo'lidir. Inson salohiyati va ijtimoiy xizmatlar o'rtasidagi dialektik bog'liqlik shaxsning huquqiy subyekt sifatidagi mavqeyini mustahkamlab, uning jamiyat taraqqiyotidagi ishtirokini mazmunan boyitadi. Inson salohiyatini rivojlantirishda ijtimoiy xizmatlarning innovatsion shakllarini joriy etish shaxsning raqamli va texnologik ko'nikmalarini o'zlashtirishiga yordam beradi, bu esa bugungi kunda inson kapitalining ajralmas qismiga aylandi. Ijtimoiy xizmatlar va inson salohiyati o'rtasidagi sinergiya jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi eng kuchli drayver bo'lib, u shaxsning o'z kelajagiga bo'lgan ishonchini huquqiy jihatdan kafolatlaydi. Insonning ijtimoiy huquqlarini amalga oshirish jarayonida ko'rsatiladigan har bir xizmat uning o'ziga xos qobiliyatlarini ochib berishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim, shundagina ijtimoiy xizmatlarning asl mohiyati namoyon bo'ladi. Ijtimoiy xizmatlar sohasi inson salohiyatini transformatsiya qiluvchi muhit sifatida shaxsning jamiyatdagi qadr-qimmatini oshiruvchi asosiy omil bo'lib xizmat qilishda davom etadi.

Inson salohiyatini rivojlantirishning ijtimoiy-huquqiy konsepsiyasi shaxsning ehtiyojlari va davlatning imkoniyatlari o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga tayanadi, bu esa ijtimoiy xizmatlarning samaradorlik ko'rsatkichlarini belgilaydi. Ijtimoiy xizmatlar tizimidagi har qanday islohot inson salohiyatining o'sishiga xizmat qilishi shart, aks holda tizim o'zining ijtimoiy ahamiyatini yo'qotib, quruq byurokratik mexanizmga aylanib qoladi. Insonning intellektual boyligi va ijtimoiy faolligi ijtimoiy xizmatlar orqali qayta ishlanib, jamiyat uchun foydali mahsulotga aylanadi, bu esa ijtimoiy davlat tamoyillarining amaldagi in'ikosidir. Huquqiy me'yorlarning inson manfaatlariga moslashuvchanligi ijtimoiy xizmatlar ko'lamini kengaytirib, inson salohiyatining cheksiz imkoniyatlarini ochish uchun keng yo'l ochadi. Inson salohiyatini shakllantirishda ijtimoiy xizmatlarning preventiv xususiyati katta ahamiyatga ega, chunki u muammolar yuzaga kelmasidan avval shaxsning himoya qobiliyatini oshirishga va uning barqarorligini ta'minlashga qaratiladi. Ijtimoiy xizmatlar inson salohiyatini asrashning huquqiy qalqoni bo'lib, u shaxsni turli ijtimoiy xavf-xatarlardan va inqirozlardan himoya qiluvchi ishonchli mexanizm vazifasini bajaradi. Insonning hayotiy tajribasi va salohiyati ijtimoiy xizmatlar bilan boyitilishi natijasida jamiyatda inson kapitalining qiymati oshadi, bu esa davlatning xalqaro maydondagi nufuzini belgilovchi asosiy ko'rsatkichdir. Ijtimoiy xizmatlar va inson salohiyati o'rtasidagi hamkorlik shaxsning jamiyatdagi o'rnini huquqiy mustahkamlab, uning ijodiy barkamolligiga xizmat qiluvchi yaxlit tizimni hosil qiladi.Har bir shaxsning ijtimoiy xizmatlardan foydalanish huquqi uning inson sifatidagi salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun berilgan eng buyuk imkoniyat bo'lib, u davlatning ijtimoiy mas'uliyati orqali kafolatlanadi. Inson salohiyati va ijtimoiy xizmatlar o'rtasidagi bog'liqlik ijtimoiy-huquqiy fanning eng dolzarb va istiqbolli yo'nalishi bo'lib, u kelajakda jamiyat taraqqiyotini harakatlantiruvchi asosiy kuch bo'lib qoladi.

Inson salohiyati tushunchasi huquqiy va ijtimoiy munosabatlar kesishmasida shunchaki mavhum qobiliyat emas, balki shaxsning jamiyatda o‘zligini namoyon etishi uchun zarur bo‘lgan institutsional kafolatlar majmuini anglatadi. Har bir fuqaroning intellektual va jismoniy imkoniyatlari davlat tomonidan taqdim etiladigan ijtimoiy xizmatlar sifati bilan bevosita proportsional ravishda shakllanadi hamda takomillashib boradi. Ijtimoiy xizmatlar tizimi insonning hayotiy siklida yuzaga keladigan turg‘unlik holatlarini bartaraf etib, uning ijtimoiy harakatchanligini ta’minlovchi eng muhim drayver sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur xizmatlar ko‘lami kengayishi natijasida shaxsning jamiyatdagi begonalashuvi kamayadi, o‘z navbatida bu jarayon inson kapitalining sifat ko‘rsatkichlarini tubdan yaxshilaydi. Huquqiy normalar ijtimoiy xizmatlarni taqdim etishda shaxsning qadr-qimmatini birinchi o‘ringa qo‘ygan holda, uning jamiyat taraqqiyotidagi ishtirokini mazmunan yangi bosqichga ko‘taradi. Inson salohiyati ijtimoiy xizmatlar orqali qayta ishlanib, jamiyat uchun foydali va samarali resursga aylanishi demokratik islohotlarning tub mohiyatini aks ettiradi. Davlatning ijtimoiy mas’uliyati insonning fundamental huquqlarini ro‘yobga chiqarish jarayonida ijtimoiy xizmatlarning ochiqligi va shaffofligi bilan o‘lchanadigan mezondir. Ushbu tizim doirasida shaxsning qobiliyatlari kamsitishlardan holi tarzda rivojlanishi uchun teng imkoniyatlar yaratilishi insonparvarlik siyosatining ustuvor yo‘nalishidir. Ijtimoiy xizmatlarning moddiy va ma’naviy jihatlari shaxsning psixologik barqarorligini ta’minlash barobarida, uning ijtimoiy faolligini oshirishga yo‘naltirilgan kompleks yondashuvdir. Inson salohiyatini rivojlantirishning strategik ahamiyati shundaki, u jamiyatning umumiy intellektual salohiyatini oshirib, milliy o‘zlikni anglash darajasini yuksaltiradi. Huquqiy mexanizmlarning takomillashuvi ijtimoiy xizmatlarning samaradorligini oshirib, insonni hayotiy qiyinchiliklar qarshisida yolg‘iz qolmasligini qonuniy jihatdan kafolatlaydi.Har bir fuqaro o‘zining ijtimoiy himoyalanganligini his qilishi uning ijodiy va ilmiy salohiyatini to‘liq namoyon etishi uchun psixologik xotirjamlik beradi. Ijtimoiy xizmatlarning universalligi tamoyili hech bir insonning o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishda e’tibordan chetda qolmasligini huquqiy jihatdan mustahkamlaydi. Tizimning shaffofligi ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatishda korrupsiyaviy holatlarni bartaraf etib, insonning davlat idoralariga bo‘lgan ishonchini qayta tiklaydi. Inson salohiyati va ijtimoiy xizmatlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tadqiq etish huquqiy fanning eng dolzarb va ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Har bir shaxsning qobiliyati jamiyat uchun noyob resurs ekanligini tan olish ijtimoiy xizmatlar falsafasining markaziy nuqtasida turishi lozim. Ijtimoiy xizmatlar orqali insonning ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirish uning murakkab hayotiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmasini yuksaltiradi. Huquqiy tartibga solish jarayoni ijtimoiy xizmatlarni taqdim etuvchi va oluvchi subyektlar o‘rtasidagi mas’uliyatni aniq chegaralab berishi tizimning barqarorligini ta’minlaydi. Inson salohiyatini yuksaltirishga qaratilgan investitsiyalar jamiyatning umumiy madaniy va ma’rifiy darajasini oshirishga xizmat qiluvchi uzoq muddatli strategiyadir. Ijtimoiy xizmatlarning sifati inson qadrini ulug‘lashning amaliy o‘lchovi bo‘lib, u davlatning xalqaro hamjamiyatdagi nufuzini belgilovchi ko‘rsatkichdir.Ijtimoiy xizmatlar tizimining mohiyati jamiyatning zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash barobarida har bir shaxsning huquqiy va ijtimoiy xavfsizligini kafolatlovchi murakkab institutsional mexanizmlar majmuini ifodalaydi. Ushbu tizim insonning hayotiy ehtiyojlarini qondirishga yo‘naltirilgan davlat va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro mas’uliyatli munosabatlarning oliy ko‘rinishi bo‘lib xizmat qiladi. Ijtimoiy xizmatlarning tub mazmuni shaxsning qadr-qimmatini ulug‘lash, uning ijtimoiy huquqlarini amalda ro‘yobga chiqarish hamda hayot sifatini yaxshilashga qaratilgan huquqiy normalar bilan belgilanadi. Zamonaviy dunyoda ushbu tizim shunchaki moddiy yordam ko‘rsatish chegarasidan chiqib, shaxsni ijtimoiy reabilitatsiya qilish va jamiyatga integratsiyalashuvini ta’minlovchi professional faoliyatga aylandi. Har bir xizmat turi insonning o‘ziga xos muammolarini yechishga qaratilgan bo‘lib, u huquqiy tartibga solish jarayonida subyektning erkinligini va mustaqilligini oshirishni maqsad qiladi. Ijtimoiy xizmatlarning mavjudligi jamiyatda ijtimoiy adolatni qaror toptirishning fundamental asosi bo‘lib, u davlatning ijtimoiy yo‘naltirilganligini ko‘rsatuvchi asosiy indikator hisoblanadi. Tizimning barqarorligi ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatuvchi subyektlarning mas’uliyati va xizmat oluvchilarning huquqiy savodxonligi uyg‘unligida namoyon bo‘ladi. Har bir ko‘rsatiladigan yordam insonning hayotiy inqirozlardan chiqib ketishi uchun zarur bo‘lgan institutsional ko‘prik vazifasini o‘taydi. Ijtimoiy xizmatlar mohiyati insonparvarlik tamoyillariga tayanib, shaxsning jamiyatdagi ijtimoiy maqomini himoya qilishni huquqiy burch sifatida belgilaydi. Tizimning moslashuvchanligi turli ijtimoiy guruhlarning ehtiyojlarini hisobga olish va ularga

manzilli yordam ko‘rsatish imkoniyatini yaratadi. Ushbu murakkab jarayon insonning jamiyat taraqqiyotidagi ishtirokini ta’minlash orqali davlatning ijtimoiy poydevorini mustahkamlaydi.

Ijtimoiy xizmatlarning turlari ularning yo‘nalishi, qamrovi va ko‘rsatilish uslubiga ko‘ra xilma-xil bo‘lib, ular shaxsning jismoniy, ruhiy va huquqiy ehtiyojlarini kompleks qamrab oladi. Statsionar, yarim statsionar va uyda ko‘rsatiladigan ijtimoiy xizmatlar shaxsning hayotiy sharoitidan kelib chiqqan holda tabaqalashtirilgan yondashuvni talab etadi. Huquqiy nuqtayi nazardan ushbu turlar shaxsning huquqiy erkinligini cheklamagan holda unga eng qulay va samarali yordam shaklini tanlash imkonini beradi. Ijtimoiy-maishiy xizmatlar insonning kundalik turmush darajasini saqlab turishga qaratilgan bo‘lsa, ijtimoiy-tibbiy xizmatlar salomatlikni tiklash va profilaktika qilishni maqsad qiladi. Ijtimoiy-psixologik yordam turlari shaxsning ruhiy barqarorligini ta’minlab, uni og‘ir vaziyatlarda o‘zini yo‘qotib qo‘ymaslikka va ijtimoiy faollikka undaydi. Ijtimoiy-huquqiy xizmatlar esa fuqarolarning o‘z huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishda davlat organlari bilan muloqotini osonlashtiradi. Har bir xizmat turi o‘zining maxsus standartlariga ega bo‘lib, ularning ijrosi inson huquqlarini ta’minlashning amaliy mexanizmi sifatida baholanadi. Ijtimoiy-iqtisodiy xizmatlar insonning moddiy ahvolini yaxshilash va bandligini ta’minlash orqali uning iqtisodiy mustaqilligiga zamin yaratadi. Ijtimoiy-pedagogik xizmatlar esa shaxsning bilim olishi va ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirib, uni jamiyatning to‘laqonli a’zosiga aylantiradi. Ushbu turlarning barchasi bir-birini to‘ldirgan holda inson atrofida yaxlit ijtimoiy himoya maydonini hosil qiladi. Xizmat turlarini to‘g‘ri tasniflash resurslarni oqilona taqsimlash va yordamning manzilligini oshirish uchun huquqiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Davlat tomonidan kafolatlangan bepul xizmatlar bilan bir qatorda pullik ijtimoiy xizmatlar bozorining shakllanishi sohada raqobatni va sifatni oshiradi. Ijtimoiy xizmatlarni huquqiy tartibga solishda tizimli yondashuv barcha ijtimoiy normalarni bir butunlikda ko‘rib chiqishni va ularning o‘zaro ta’sirini huquqiy tahlil qilishni talab etadi. Ushbu yondashuvda ijtimoiy xizmatlar sohasi turli huquq sohalari, jumladan ijtimoiy ta’minot huquqi, oila huquqi va mehnat huquqi bilan chambarchas bog‘liq holda rivojlanadi. Huquqiy tartibga solishning tizimliligi ijtimoiy xizmatlar sohasidagi qonunlar va qonunosti hujjatlari o‘rtasidagi qarama-qarshiliklarni bartaraf etishga xizmat qiladi. Tizimli nazariya ijtimoiy xizmatlarni ko‘rsatishda davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari o‘rtasidagi hamkorlikni huquqiy jihatdan muvofiqlashtiradi. Har bir huquqiy mexanizm tizimning barqarorligini ta’minlashga va kutilmagan ijtimoiy inqirozlarga huquqiy yechim topishga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Tizimli yondashuv doirasida ijtimoiy xizmatlarni boshqarishning huquqiy modellari ishlab chiqilib, ularning amaliyotga tatbiq etilishi doimiy nazoratga olinadi. Huquqiy normalarning tizimliligi ijtimoiy xizmatlarning izchilligini va davomiyligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu yondashuv ijtimoiy sohadagi munosabatlarni nafaqat vertikal, balki gorizontal darajada ham huquqiy tartibga solishni ko‘zda tutadi. Har bir ijtimoiy xizmat turi tizimning bir bo‘lagi sifatida umumiy maqsadga, ya’ni jamiyat farovonligiga xizmat qilishi huquqiy jihatdan mustahkamlanadi. Ijtimoiy xizmatlarni huquqiy tartibga solishning tizimli yondashuvi murakkab ijtimoiy jarayonlarni boshqarishda huquqiy aniqlikni va tartibni ta’minlaydi. Huquqiy normalar tizimi o‘zgaruvchan ijtimoiy voqeelikka moslashuvchan bo‘lishi bilan birga o‘zining fundamental prinsiplarini saqlab qolishi lozim.

Huquqiy tartibga solishning nazariy modellari qiyosiy tahlili

Nazariy yondashuv	Markaziy tushunchasi	Tartibga solish uslubi	Asosiy maqsadi
Liberal yondashuv	Shaxsiy mas’uliyat	Bozor mexanizmlari orqali	Minimal davlat aralashuvi
Sotsial-demokratik	Universal huquqlar	Davlat tomonidan kafolatlash	Ijtimoiy tenglikni ta’minlash
Korporativ (konservativ)	Mehnat staji va hissa	Ijtimoiy sug‘urta asosida	Ijtimoiy barqarorlikni saqlash
Antropotsentrik	Inson ehtiyoji	Individual huquqiy yondashuv	Shaxs salohiyatini rivojlantirish
Institutsional	Davlat organlari	Ma’muriy-huquqiy normalar	Tizim samaradorligini oshirish

Tizimli yondashuv	O‘zaro aloqadorlik	Kompleks huquqiy tartiblash	Yaxlit himoya maydonini yaratish

Ijtimoiy xizmatlar sohasini huquqiy tartibga solishning funktsional yondashuvi har bir huquqiy normaning amaliy samaradorligiga va uning ijtimoiy natijasiga e’tibor qaratadi. Ushbu yondashuvda qonunchilikning maqsadi shunchaki qoida yaratish emas, balki aniq ijtimoiy muammoni huquqiy yo‘l bilan hal etishdir. Huquqiy tartibga solishning funktsionalligi ijtimoiy xizmatlarni taqdim etishda ortiqcha xarajatlarni qisqartirish va natijadorlikni oshirishga xizmat qiladi. Nazariy jihatdan ushbu yondashuv ijtimoiy xizmatlarni jamiyatning ijtimoiy salomatligini tiklovchi “davolovchi” vosita sifatida baholaydi. Har bir huquqiy norma o‘zining aniq vazifasiga ega bo‘lib, u shaxsning hayotiy inqirozdan chiqib ketishiga huquqiy ko‘mak berishi lozim. Funktsional yondashuv doirasida ijtimoiy xizmatlar sohasidagi qonunchilik doimiy ravishda samaradorlik tahlilidan o‘tkazilib, eskirgan normalar yangilari bilan almashtiriladi. Huquqiy tartibga solishning ushbu shakli ijtimoiy xizmat ko‘rsatish jarayonini tezkor va moslashuvchan bo‘lishini ta’minlaydi.

XULOSA

Har bir ijtimoiy xizmatning huquqiy natijasi inson hayotidagi aniq o‘zgarishlar bilan o‘lchanishi tizimning adolatliligini ko‘rsatadi. Ushbu nazariya ijtimoiy xizmatlar sohasida huquqiy pragmatizmni ilgari surib, nazariyani amaliyot bilan chambarchas bog‘laydi. Funktsional yondashuv ijtimoiy xizmatlar tizimini doimiy rivojlanishda va innovatsion yechimlarga ochiq holda saqlaydi. Huquqiy tartibga solishning ushbu turi jamiyatdagi ijtimoiy muvozanatni saqlashda o‘zining operativligi bilan ajralib turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi “Aholiga sifatli ijtimoiy xizmatlar va yordamlar ko‘rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-82-sonli Farmoni
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-sonli Farmoni
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi PF-82-son Farmoni.
4. O‘zbekiston Respublikasi Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi statistik hisobotlari (2023-2024).
5. Saidov Y. Ijtimoiy ta’minot huquqi: Darslik. – Toshkent: TDYU, 2015. – 312 b.
6. Shodmonov Sh. Inson kapitali: shakllanishi va rivojlanish bosqichlari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 198 b.
7. Dai D.Y. Rethinking Human Potential From a Talent Development Perspective // Roeper Review. – 2020. – Vol. 42, №1. – P. 4–16.